

Előszó

„Lendület” projektünk most közreadott vállalkozásában kollégáim azt vizsgálták, hogy a történeti elitek miként észlelték a vidéket, továbbá milyen diskurzusok formálták a vidékről – tájról és lakóiról – való gondolkodást. A feladat, bár csekély előzménnyel bír, elsőre nem tűnt különösebben nehéznek: hagyományosnak mondható filológiai munkával meg kell találni az elithez tartozó személyek által jegyzett, a témában releváns szöveghelyeket, amelyek vélhetően már önmagukban is kirajzolják a vidékről szóló diskurzusok irányait.

A kutatás során a kötet szerzői mégis számos, nem várt nehézségbe ütköztek. Abból indultunk ki, hogy ha a *funkcionális elitek* körét feltérképezzük (vagyis azokat, akik a társadalmi hierarchia élén intézményi pozícióik alapján más csoportokkal szemben döntési jogosultságot is magában foglaló erőfőlénnel rendelkeznek),¹ akkor már könnyű lesz az előrehaladás. Ez azonban korántsem volt így. Az egyházi elitek esetében azzal szembesültünk, hogy a rendi-polgári kor fordulóján a katolikus és a református-evangélikus egyházak felsőpapsága lényegében nem tett a vidéki-paraszti sorsú népességről semmiféle megnyilatkozást – minden ilyen impulzus a nép körében közvetlenül is jelen levő alsópapság köréből indult ki, s szivárgott lassan felfelé. A felsőpapság vidékképének vizsgálata során gyakran többet tudtunk meg az adott egyház önképéről, vagy éppen a földreform ügyéhez való viszonyulásáról, mint arról, hogy ténylegesen milyen kép is élt a vidékről az egyházi elit tagjai körében. Ezzel szemben a politikai elit tagjai által jegyzett források a kései rendiségben még szintén csak csordogáló csermelye – főként a századfordulótól – a bőség zavarával való megküzdés feladatát adta, óhatatlanul is szükségessé téve a szelektálást.

Az eredeti elgondolás szerint az „elitek vidékképe” címszó alatt azt szeretnénk volna feltérképezni, hogy a történeti elitek miként észlelték a vidéket, azaz a dominánsan rurális tájat és az ott élő közösségeket. A témában eddig kevés alapkutatótást végeztek történeti forráson,² ellenben a szociológiai és politológiai

1 A funkcionális elit definícióira ld. Lengyel 1993, 7–17, különösen 16.: „azok az uralkodó csoportok, amelynek tagjai megkülönböztetett jelentőségre a gazdasági [s értelemszerűen: politikai, gazdasági, vallási, tudományos, kulturális, katonai – H. G. K.] újratermelési folyamatokban mutatkozó döntési-befolyásolási kompetenciájuk révén tesznek szert.” Vö. Kovács I. Gábor definícióját: „azt mondhatjuk, hogy eliten általában a társadalmi élet különböző szektoraiban kialakult hierarchikus szervezetek felső pozícióit elfoglaló személyeket értjük. Tudáselitnek tekintjük a széles értelemben felfogott tudás (ismeretek, legitimációk, világképek) termelésében, ellenőrzésében, kezelésében, elosztásában, továbbadásában szerepet játszó intézmények és szervezetek felső pozícióit elfoglaló személyek csoportját. Tehát nem a kiváló értelmiségiekre gondolunk, hanem a tudástöke felett rendelkezőkre.” Kende–Kovács 2001, 171. Ld. még továbbá szintén Kovács I. Gábornak az elméleti útkeresést a téma historiográfiájába ágyazottan bemutató tanulmányát: Kovács 2011, kül. 39–60; továbbá Karády 1995.

2 Ld. a Kovács et al. által szerkesztett forráskötetet (2007), továbbá Dobszay 2019.

megközelítés már eddig is számos eredményt hozott.³ A kevés alapkutatóval magyarázható, hogy az elithez tartozó személyek kontextushoz kötött megnyilatkozásainak értelmezése gyakran szükségessé tette az eseménytörténeti háttér beemelését is, így könyvünkben a vidékészeletek bemutatása mellett több esetben a vidékről szóló diskurzusok is teret kaptak.

Kutatásunk kezdetén a vidéki társadalom felett tényleges uralmi jogosítványokkal rendelkező, s hipotézisünk szerint közéleti megnyilatkozásokat is tett három elitcsoportra terjesztettük ki figyelmünket: a politikai elitre, a római katolikus, református és evangélikus egyházi elitekre, valamint a polgári kori gazdasági elitre. Kötetünk a politikai és az egyházi elitekről ténylegesen el is készült tanulmányokat tartalmazza.

A vizsgálat időhatárait egyfelől a rendi korszak utolsó évtizedei, másfelől a kommunista diktatúra időszaka jelölik ki. E hozzávetőleg két évszázadban óriási változások történtek, nemcsak a vidéki, s ezen belül különösen az agrárnépesség helyzetében, társadalmon belüli súlyában, de az eliteknek a vidékről alkotott felfogásában is. A rendi kor földművelője, aki csekély kivétellel valaki joghatósága alatt élt, s akinek személyére az állam szinte kizárólag adófizetőként és – a férfiak esetében – katonaként tekintett, a polgári korban mind fontosabb szereplőjévé vált a nemzeti jövőről zajló diskurzusnak. Az egyházak a felvilágosodás, majd a baloldali eszmék nyomában terjedő laicizálódás megakadályozását várták el a hitét megtartó paraszti társadalomtól, míg az állam a nemzetiségek szeparatista törekvéseinek eliminálását a gazdaságát modernizáló magyar paraszttól. Trianont követően előbbieik új, vágyvezérelt szereppel bővültek: a parasztság mint a magyar nemzet „eredeti” karakterét megtartó népesszencia került a politikai diskurzus fősodrába. Jóllehet rengeteg valódi társadalmi emancipációt és tényleges gazdasági boldogulást szorgalmazó, őszinte törekvéssel is találkozhatunk, de ezen korszakok paternalizmusa, látszatemancipációja összességében nem tette lehetővé a strukturális áttörést, a parasztság polgárosodását. Ez a kommunista diktatúra időszakában is elmaradt. A munkás-paraszt osztályszövetség a valóságban konzerválta az agrárnépesség és a vidéki térségek másodrendűségét, valamint felerősítette az állam paternalizmusát. A kollektivizálás azután nemcsak a paraszti lét gazdasági és kulturális kereteit számolta fel, de magát a parasztságot is.

A kötet szerkezetéhez két megjegyzés. 1) A késő rendiség arisztokráciájának tagjait földbirtokai miatt a korabeli gazdasági elithez is számíthattuk volna, de mint a közélet legfontosabb alakítóit, őket a politikai elit körében tárgyalja könyvünk. 2) 1948-at követően a Magyar Dolgozók Pártja, majd a Magyar Szocialista Munkáspárt által kiépített politikai diktatúrában az államosítás, illetve az egyházak megtörése kiiktatta a tényleges autonómiával bíró eliteket, ezért ebből az időszakból csak a kommunista politikai elit tagjai által jegyzett forrásokat elemeztük.

Horváth Gergely Krisztián

3 Vö. Csíste 1999; Csillag 2000; Csurgó 2007a, 2007b; Megyesi 2007a, 2007b; Csurgó–Horzsa–Megyesi 2022.

Irodalom

- Csillag Gábor 2000. Greetings from Hungary. A városi, a vidéki, a képzeletbeli és a valóságos Magyarország váci utcai képeslapokon. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Turizmus és kommunikáció*. (Tabula könyvek 1.) Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék, Budapest–Pécs. 83–96.
- Csitsi András 1999. A paraszti közösségtől a ruralitásig. *Szociológiai Szemle* (9) 3. 134–153.
- Csurgó Bernadett 2007a. Vidékképek a politikában a parlamenti beszédek tükrében I. In: Boda Zsolt – Kovách Imre – Szoboszlai György (szerk.): *Hatalom, közbeszéd, fejlesztéspolitika: elemzések politikai jelenségekről*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest. 89–102.
- Csurgó Bernadett 2007b. Képek és képzetek a mai magyar vidékről. In: Kovách Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak: a tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 45–67.
- Csurgó Bernadett – Horzsa Gergely – Megyesi Boldizsár 2022. A vidékimázs és helyi identitás kutatásának lehetőségei és módszerei. Egy szisztematikus szakirodalm-elemzés eredményei. *Szociológiai Szemle* (32) 1. 15–40.
- Dobszay Tamás 2019. Városra vagy vidékre? Nemesi vélemények a két világról és kapcsolatukról a modernizáció hajnalán. In: Csikós Gábor et al. (szerk.): *Területi-társadalmi törésvonalak és a boldogulás útjai. (Vidéktörténet 2.)* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest. 217–231.
- Karády Viktor 1995. Az elitről és az elit kutatásának kérdéseiről a magyar társadalomtörténetben. *Sic Itur ad Astra*, 2. 130–143.
- Kende Gábor – Kovács I. Gábor 2001. A tudáselit középiskolái. A két világháború közötti tudáselit középszintű iskoláztatása. *Korall* (2) 3–4. 170–187.
- Kovács Imre et al. (szerk.) 2007. *Vidék- és faluképek a változó időben*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- Kovács I. Gábor 2011. A magyarországi polgári korszakbeli országos elitek empirikus kutatásának historikumához. Történeti elitvizsgálatok az ELTE Szociológiai Tanszéke szervezésében 1978-tól. In: Uő: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társadalom- és kultúratörténeti tanulmányok*. L'Harmattan, Budapest. 33–73.
- Lengyel György 1993. *A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között. (Fejezetek egy történetiszociológiai kutatásból)*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest.
- Megyesi Boldizsár 2007a. Találkozik-e a fejlesztéspolitika és a magyar lakosság vidékpercepciója? In: Boda Zsolt – Kovách Imre – Szoboszlai György (szerk.): *Hatalom, közbeszéd, fejlesztéspolitika: elemzések politikai jelenségekről*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest. 82–89.
- Megyesi Boldizsár 2007b. A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. In: Kovách Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak: a tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 27–43.